

IMAGINA! Espais d'educació en l'art i la cultura visual per a nenes i nens

Imagina! Un món de somni

Curs 2009-2010

Projecte de l'Institut Municipal d'Educació
Autora: Carme Molet. Trama educació
Implementa: TRAMA educació
Coordinació: Tere Montfort, Carme Molet

Ajuntament de Lleida

"...el papel de la imaginación no és resolver, no és indicar el camino, no es mejorar. Es despertar, revelar lo que habitualmente no se ve, no se oye o no se espera..."

Maxine Greene, 2005

"Per tots els racons del planeta, la pobresa continua sent una marca trista i dolorosa per a les majories, mentre un reduït nombre de persones malbarata els recursos i gaudeix d'una riquesa exagerada. Tanmateix, la realitat és tan greu que no només hauríem de pensar en els pobres, sinó també en els empobrits, els exclosos i els oprimits. L'exclusió i la negació dels drets humans econòmics, socials i culturals continua sent un deute que la humanitat té amb si mateixa".

Carlos Aldana, 2007

" La guerra es una masacre entre personas que no se conocen, para beneficio de personas que sí se conocen, pero no se masacran "

Paul Valery

La comprensió mútua entre humans, tant entre pròxims com entre estranys, d'ara endavant és vital perquè les relacions humanes surtin del seu estat bàrbar d'incomprensió.

D'això se'n desprèn la necessitat d'estudiar la incomprensió, des de les seves arrels, les seves modalitats i els seus efectes. Un estudi d'aquesta mena es fa encara més necessari pel fet que tractaria no pas sobre els símptomes, sinó sobre les causes de racismes, xenofòbies, odís. A la vegada constituiria un dels fonaments més segurs de l'educació per a la pau, a la qual ens sentim vinculats per fundació i per vocació.

Edgar Morin, 2001

■ ÍNDEX

INTRODUCCIÓ

PROGRAMACIÓ: Competències bàsiques. Objectius generals. Objectius d'aprenentatge.

Metodologia. Temporització. Avaluació. Recursos.

CONTINGUTS

ACTIVITATS D'APRENENTATGE. NIVELL I, NIVELL II.

ANNEX

BIBLIOGRAFIA

■ INTRODUCCIÓ

Imagina va començar la seva tasca amb un projecte que porta per títol **Un gran interrogant**, la primera part del qual *Qui som i com ens relacionem* es va desenvolupar el **curs 2006-2007**, vam treballar al voltant dels conceptes d'identitat i subjectivitat enfocant com a aspecte bàsic el tema de les relacions i de la diversitat. El **curs 2007-2008** vam explorar el tema: *VIDA, natural-artificial*, el projecte es centrava en la relació entre les persones i en una vida sostenible. El **curs 2008-2009** ens vam dedicar a explorar el TEMPS amb el projecte *Fantasies d'abans i d'ara: Imatges del temps*, on relacionàvem present, passat i futur amb la fantasia i la realitat, i investigàvem com la manera de pensar el temps influència les nostres vides.

Aquest **curs 2009-2010** portarem a terme l'última part del projecte: **Imagina! Un món de somni**, podríem dir que és un projecte de síntesi que incideix amb els aspectes que al llarg d'aquests tres anys han estat menys treballats: la guerra i la violència, la pobresa i la fam i si ens queda temps podem desenvolupar l'apartat del respecte a les diferències i recordar alguns aspectes de l'ecologia.

■ PROGRAMACIÓ

COMPETÈNCIES BÀSIQUES

CAPACITATS PRODUCTIVES

Capacitat de Comunicació visual: dissenyar i produir imatges i objectes amb diferents procediments visuals i plàstics.

Adquisició d'habilitats creatives i productives.

Capacitat d'observació i interpretació d'imatges per tal de resoldre millor les activitats productives.

CAPACITATS COMPRENSIVES

Capacitat de Comunicació lingüística: Parlar i escoltar. Expressar oralment el que s'ha observat en imatges.

Capacitat d'anàlisi i crítica de les imatges.

Capacitat de comprensió de les imatges.

Capacitat de discussió i debat.

Capacitat de relacionar els continguts de les representacions amb altres coneixements previs.

Capacitat d'entendre la dimensió social dels significats que ens afecten personalment.

Capacitat de pensament complex.

Capacitat de pensament crític.

CAPACITAT D'APRENDRE A APRENDRE

Conèixer les pròpies capacitats de comprensió i de creació.

OBJECTIUS GENERALS

Explorar significats del tema que ens ocupa: Un món de somni (Un món millor).

Esbrinar alguns aspectes de l'art i de la creació contemporània.

Considerar l'art com a eina de coneixement i de relació amb la realitat que ens envolta.

Connectar amb diferents manifestacions visuals properes als infants i fer-ne interpretacions.

Projectar i comentar produccions visuals alternatives que tinguin un sentit pels infants.

Desenvolupar habilitats interpretatives, dialògiques i de representació visual.

Desenvolupar la creativitat i la imaginació.

OBJECTIUS D'APRENTATGE

Discriminar entre somiar dormits i desperts. Connectar els conceptes de somni i desig

Discriminar entre els components conscients/inconscients dels desitjos

Comparar els nostres desitjos/somnis amb els dels nostres companys i companyes

Adonar-nos que els nostres desitjos/somnis tenen un component social i polític

Projectar els nostres desitjos/somnis cap a la millora personal i comunitària tant pel que fa en un context proper com global.

Explorar algunes problemàtiques actuals –violència, pobresa,...– per a poder expressar somnis de transformació i millora social.

Adonar-nos que actualment els canvis s'han de pensar/projectar de manera global.

METODOLOGIA

La metodologia va adreçada al desenvolupament de la imaginació, la creativitat i la comprensió dels recursos visuals (il·lustracions, animacions, obres d'art) i també de les produccions que realitzen els/les nostres alumnes.

Des d'un paradigma de modernitat crear un llenguatge personal era suficient com per entrar dins de la categoria d'artista; en aquesta pedagogia moderna, l'autoexpressió i l'originalitat eren dos eixos fonamentals de l'educació artística. Avui, des d'una pedagogia postmoderna, es prioritza el desenvolupament d'habilitats discursives. Connectar amb els discursos que travessen la visualitat humana i crear produccions artístiques que qüestionen o milloren aquests discursos és el gran repte actual tant pel que fa a l'art com a l'educació visual i artística.

La interpretació dels diferents recursos visuals és el punt de partida de la seqüència educativa, aquest apartat més teòric és fonamental. El camp conceptual emprat dona lloc a unes preguntes i no a unes altres, a unes activitats i no d'altres, marca un camí.

El desenvolupament de les sessions es farà en base a aquests 4 apartats:

Observem imatges, animacions i obres d'art	VISIONAT
Pensem-hi. Parlem-ne	COMENTARI PARLAT O ESCRIT DIÀLEG...
Donem forma a les idees. Idees en forma	PRÀCTIQUES DE TALLER
Parlem de les nostres produccions	COMENTARI I AVALUACIÓ

El projecte proposa una relació d'activitats per a dos nivells, cada educador/a haurà de triar les més adequades segons l'edat i necessitats dels infants i del seus grups.

TEMPORITZACIÓ

ESPAI ESCOLAR: **60** sessions d'1,15 h.

M'agradaria	14 sessions
Sense violència	14 sessions
Sense pobresa. (L'ull tafaner)	23 sessions
De somni	9 sessions

ESPAI PARDINYES: **30** sessions d'1,30 h.

M'agradaria	6 sessions
Sense violència	6 sessions
Sense pobresa. (L'ull tafaner)	12 sessions
De somni	6 sessions

Aquestes taules són només indicatives. Els educadors i les educadores planificaran el temps dedicat a cada tema segons les característiques del grup i el requeriment de les activitats, és obvi que l'apartat pròpiament de taller ocupa gran part de les sessions, l'important és que no oblidem dedicar un temps a la reflexió i al diàleg.

A banda dels continguts, es dedicaran unes sessions a la realització d'un treball de cara a presentar-lo al concurs: *L'ull tafaner. Premi d'imatge infantil i Juvenil*. El resultat final de treball ha de ser una o més IMATGES, les bases surten al febrer o al març i cal tenir-lo enllestit pel més de maig.

També podem visitar l'exposició de la Fundació La Caixa: *Perseguint un somni*, del 16 de novembre al 6 de gener:

Els ODM (Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni de les Nacions Unides) representen, el compromís més gran de la història de la humanitat en la lluita contra la pobresa. *Chasing the Dream (Perseguint un somni)* mostra els ODM a través de les vides de vuit joves de diferents indrets del món i posa de manifest l'extraordinari desig de superar-se a ells

mateixos davant de tota adversitat.

L'Anna, el Jasson, la Kaima, la Margaret, el Mohammed, el Sinat, la Sylvia i l'Urdeia són vuit joves de diferents indrets del món que, a pesar de les adversitats, persegueixen el seu somni.

Per a més informació: <http://www.activitatseducativesfundaciolacaixa.es/caixaforum-lleida/activitats/emchasing-dreamem-4014/>. Aquí hi trobareu un vídeo resum de l'exposició.

AVALUACIÓ

Educadora

Escoles.....

.....

QUANT AL MATERIAL EDUCATIU

Quina part del material ha estat més útil?

.....

.....

Propostes pel curs vinent

.....

.....

.....

QUANT A FUNCIONAMENT GENERAL

Amb quines dificultats t'has trobat als diferents centres?

.....

.....

.....

Com valores la teva tasca?

.....

.....

.....

Com han funcionat les reunions de coordinació?

.....

.....

.....

VALORACIÓ DE L'ACCIÓ

.....

.....

VALORACIÓ GENERAL (aspectes a millorar)

.....

.....

.....

.....

.....

PROPOSTES PEL CURS VINENT

.....

.....

.....

.....

RECURSOS

NIVELL I

	contes	animacions	arts visuals	altres
M'agrada- M'agradaria	<i>Me gusta. El món és un embolic.</i>		Noemí Villamuza	<i>Embolíc</i>
Sense violència	<i>L'enemic</i>	Big Buck Bunny	Tom Otterness	
Sense pobresa	<i>El pinzell màgic Helado de papas? Las zapatillas deportivas de Sofía.</i>	Soy Meera Malik		Cançò: <i>Principes del silencio</i>
De somni			Eulàlia Valldosera	

NIVELL II

	contes	Films-animacions	arts visuals	altres
M'agrada- M'agradaria	<i>Imagina't un dia.</i>	<i>Palabras animadas, palabras habitadas.</i>	Noemí Villamuza	Cançò d'Amaral: <i>Salta</i>
Sense violència		<i>Big Buck Bunny.</i>	Tom Otterness	
Sense pobresa	<i>Els nens del mar.</i>	<i>Soy Meera Malik La isla de las flores.</i>		Cançò: <i>Principes del silencio</i> EXPOSICIÓ <i>Perseguint un somni</i>
De somni			Eulàlia Valldosera	

■ CONTINGUTS

IMAGINA!

- Un món de somni
- Un món sense guerra ni violència
- Un món sense pobresa ni fam

IMAGINA! Un món de somni

La finalitat d'aquest projecte és imaginar un món millor. Podem construir el mapa d'*un món de somni* o d'*un món millor* a partir dels nostres desitjos els que tenen a veure amb nosaltres i el nostre entorn quotidià, i també els corresponents a una mirada més àmplia. Atenent que en la nostra societat globalitzada tot està interrelacionat, el que nosaltres fem afecta arreu del món i viceversa.

Ens podem imaginar el món com un cos, si ens llastimem qualsevol part del cos tot el cos s'en ressenteix.

Tanmateix, el concepte de "jo" ha canviat. Els autors i les autores adscrits al construccionisme social pensen que la "personalitat" és construïda socialment, això significa que la nostra manera de ser no es dona a l'interior de les persones sinó entre elles: a partir de les trobades que configuren les nostres relacions.

Vivien Burr assenyala que **"la personalitat" es construeix en relació, com en una mena de dansa:**

"...en lloc de pensar que la personalitat és una entitat que habita al nostre interior en forma de trets o característiques, també podem considerar que som el resultat de la interacció i de les nostres relacions, és a dir de la construcció social. Això vol dir que, més que no pas descobrir-nos i descobrir els altres, el que fem és crear-nos i crear-los". (Vivien Burr, 1997: 37).

"La interacció és una mena de dansa en què els ballarins es belluguen sense parar i responen subtilment al ritme i a la posició de l'altre". (Vivien Burr, 1997: 36).

Una interconnectivitat i una dansa mediada per les **relacions de poder**, tal com assenyala Júlia Varela:

"Quan es parla de poder la gent pensa en els polítics i en les élits. Quan Foucault parla de poder es refereix a totes aquelles relacions existents entre les persones en les que els uns tracten d'orientar, conduir e influir en a conducta dels altres. Son relacions que solament poden existir en la mesura que els subjectes son lliures i que poden emprar estratègies. Les relacions de dominació són al contrari desimètriques, on la llibertat dels participants és anulada". (Julia Varela, 1993: XI)

Rosi Braidotti discrimina dos sentits del concepte poder: el poder com a **"Potestas"** com a impediment. I el poder com a **"Potentia"** com a potencial, l'un és obstaculitzador i l'altre capacitador. Aquesta autora contempla el poder com a circulació d'efectes complexes i dinàmics i creu que els efectes de poder transiten entre el *si mateix* i la societat, que es configuren mútuament:

"La oposición binaria del sí mismo y la sociedad es demasiado simple para explicar el complejo accionar del poder en nuestra cultura. Una densa y sumamente dinámica red de efectos de poder constituye el factor por el cual el sí mismo y la sociedad se modelan recíprocamente." (Rosi Braidotti, 2009: 125).

Així doncs, construir representacions d'un món de somni implica reflexionar envers el món d'avui com a sistema sociocultural, vers els seus encerts i les seves mancances. Esbrinar de quina manera ens ateny, com afecta fins i tot els desitjos que considerem més nostres. Repensar-nos com a subjectes en relació, i com a tals immersors en relacions –que poden ser afectives i alhora de poder– amb capacitat d'establir vincles i de millorar aquestes relacions.

I, també, explorar les nostres possibilitats de canvi i transformació subjectiva i social.

IMAGINA! Un món sense guerra ni violència

ELS VALORS

La veritat, la bellesa, la bondat i l'amor són els grans valors o els valors desitjables que ens poden servir de guia per aconseguir una vida plena i amb sentit o al menys així es pensava fins ara en la cultura occidental. Tanmateix, Zygmund Bauman (2009: 93) argumenta que “les aspiracions de la vida no poden sinó oscil·lar entre objectius mútuament incompatibles i fins i tot clarament oposats” com per exemple la seguretat i la llibertat, difícils de conciliar i pràcticament impossibles de satisfer plenament al mateix temps. Educar per la incertesa està afectant moltes categories educatives establertes i d'altra banda el pensament contemporani està revisant el significat d'aquestes categories, situant anteriors coordenades individualistes en un terreny comú.

Els valors individuals no tenen massa sentit si no són valors compartits, és a dir enfocar el tema dels valors de manera col·lectiva és del tot pertinent. De la mateixa manera que també ho és, fer plantejaments flexibles, doncs un valor com per exemple la llibertat pot ser més important en alguns contextos i en altres pot ser-ho més la seguretat.

La convivència de diferents cultures converteix el tema dels valors en quelcom que difícilment pot ser fixe o definitivament establert, els valors són quelcom que cal negociar i renegociar en els diferents contextos espaciotemporals.

Avui, hom parla de la crisi de valors. Marina Caireta i Cécile Barbeito assenyalen que no es pot parlar d'absència de valors, de valors sempre en tenim, del que cal parlar és de la crisi de les institucions que sustentaven antics valors, segons aquestes autores:

“... la crisi d'institucions transmissores de valors porta indefugiblement a un canvi dels valors socials imperants. En aquest context, cal fer una anàlisi aprofundida de quins són els nostres valors personals i quins volem que siguin, de quins són els valors socials dominants i què n'opinem, i —el més difícil— com convivim amb uns valors i amb els altres”. (Marina Caireta i Cécile Barbeito, 2004: 6).

Podem parlar també de quins interessos hi ha darrera del que es consideren valors, a qui afavoreixen i a qui exclouen. I també podem posar-nos d'acord en quins són els valors més desitjables en general i revisar-los en cada situació concreta.

LA VIOLÈNCIA

Els discursos de la violència estan en primer pla dels mitjans de comunicació (maltractament a les dones) i també dins del context l'educació (*bullying* i altres...). Sovint aquests discursos, enfoquen casos concrets des de la moral o de l'educació en valors, mentre que estan mancats d'una visió global que situï la violència en la mateixa estructura social en la qual estem immersos/immerses.

És el mateix ordre cultural —en la seva pretensió de veritat i els seus efectes de poder— el que propulsa els mecanismes de la violència, tal com expliquen els

autors i autores en aquest text¹:

...la violencia siempre aparece situada en relación con una línea de orden. Quien tiene el poder de establecer la legitimidad del orden y su discurso, naturaliza formas de violencia como legítimas y coloca al otro, a la otra, en una posición subordinada que naturaliza su dominio. En esta línea de orden se instalan otras categorías como las de opresor y oprimido, amo y esclavo, agresor y víctima. Por eso cuando se condena la violencia (machista, terrorista, escolar) «sin paliativos» se refuerza el discurso de un orden, que desde otra posición de discurso —el de la patología o los ideales salvadores del agresor, por ejemplo— puede ser contestado, dándole la vuelta. Por ejemplo, cuando se pone tanto énfasis en el acoso de las mujeres por sus parejas, se refuerza el papel de víctima de las mujeres, y queda intacto e invisible el orden patriarcal que es el generador de este tipo de relación desigual. (Hernández-Vidiella - Herraiz-Sancho, 2007).

Entendre l'ordre d'aquestes estructures, els discursos que les sustenten i els mecanismes de poder des d'on poder actuar és molt important en educació. Caldria inserir aquests continguts en el sistema educatiu per tal de poder entendre i actuar si es doni el cas de manera més operativa.

Edgar Morin² (2001:33) pensa que és de gran rellevància educar en la comprensió contemplant **la incomprensió** cap a si mateix i cap els/les altres, incidint en l'egocentrisme i el sociocentrisme.

“la incomprensió d'un mateix és una font molt important d'incomprensió del proïsme³. Hom s'em-mascara a si mateix les pròpies mancances i febleses, la qual cosa el fa impenetrable a les mancances i a les febleses d'altri”. (Edgar Morin, 2001:35)

L' **etnocentrisme i sociocentrisme**, tenen com a característica comuna posar-se al centre del món i considerar secundari, insignificant o hostil tot allò que és estranger o està allunyat:

“Ambdós alimenten les xenofòbies i els racismes i poden arribar fins a retirar a l'estranger la qualitat d'humà. La veritable lluita contra els racismes s'hauria de portar a terme preferiblement contra les seves arrels ego-socio-cèntriques més que no pas contra els seus símptomes”. (Edgar Morin, 2001:35)

A aquests dos importants causes d'incomprensió de Morin hi podem afegir **la violència de gènere**, bàsic en el tema que ens ocupa, doncs sovint la violència física està associada culturalment a les masculinitats, tal com assenyala Kimmel:

“La violencia ha sido parte del significado de la masculinidad, parte de la forma en que los varones han medido, demostrado y probado su identidad. Sin otro mecanismo cultural por el que los jóvenes puedan llegar a verse como hombres, han asumido la violencia como el camino para hacerse hombres» (Kimmel, 2001: 68).

La violència de gènere es dona de moltes maneres no solament s'ha d'enfocar el maltractament a les dones sinó la violència generada per l'actual sistema de gènere en el que les dones exerceixen una **violència psicològica** (també hi ha casos d'homes maltractats) i els homes una **violència física**. A més a més, podem pensar en la violència de les dones cap a elles mateixes (anorèxia, bulímia,

¹ Trobareu una part de l'article a l'Annex i l'article complet a: http://www.revistaeducacion.mec.es/re342/re342_06.pdf

² Trobareu més informació a: <http://www.unescocat.org/ct/docs/setconeixements.pdf>

³ Persona humana amb relació a qualsevol altra. *Estimar el proïsme com a si mateix. L'amor al proïsme.*

Ara el **proïsme** ja no és només el meu veí «pròxim». El meu **proïsme** és també el que viu a les meves antípodes, el que viurà el segle que ve, ... l'altre abans que jo...

autolesions corporals...) i fins hi tot d'infanticidi. És un tema complex que afecta diferent a les persones dels països amb lleis igualitaris dels que no les contemplen. La igualtat de les dones davant la llei, ha donat visibilitat als casos de violència domèstica, violència que abans era acceptada per les dones com una forma de submissió naturalitzada.

La importància que en aquestes societats es dóna a la **“perfecció” del cos femení** és una altra forma de violència doncs crea molt malestar entre les dones i genera o agreuja algunes de les seves malalties. És creen dos models que aboquen les dones en una paradoxa, el de dona forta “alliberada” que pot arribar a representar-se al cinema com a dona lluitadora *“supergirl”* i al mateix temps el de dona molt femenina i vulnerable, la deessa transparent i descorporitzada del món de la moda. Moure's en aquesta paradoxa no sempre és fàcil i molt menys per les adolescents.

Aquestes imatges de feminitat ens porten al seu contrapunt, el d'unes masculinitats musculoses i molt agressives que trobem en els films i jocs interactius dels nois. Una complementaritat extrema que esborra/mitiga l'eficàcia d'una legalitat igualitària. El conflicte és evident i esclata en múltiples formes de violència.

Una de les formes en què es manifesta la violència a l'espai escolar és el *bullying*.

El ***bullying*** és una forma de maltractament escolar on hi ha un agressor/a o agressors/es, que assetgen, molesten, amenacen, peguen, i aïllen a un altre/a. Esta agressió és freqüent i dura un temps. Hi ha una desigualtat de poder entre l'agressor/a i la víctima, per la qual cosa aquesta, es troba indefensa.

Les característiques que defineixen el fenomen són:

- repetició de les accions al llarg de cert període de temps
- intencionalitat per part de l'agressor
- indefensió per part de la víctima

L'agressió pot ser física, verbal o d'exclusió social. Totes tres tipologies tenen formes directes i indirectes. Les formes directes són accions com pegar, amenaçar, insultar, burlar-se'n a la cara, no deixar participar en un joc, etc. Les formes indirectes són accions com robar o trencar les pertinences de la víctima, parlar malament a les seves esquenes per tal que no li siguin amics/amigues, ignorar, etc.

En aquesta web hi trobarem il·lustracions dels personatges que intervenen en el *bullying*: http://www.edu.gva.es/orientados/alumnat/personatges_agresio.htm

Podem llegir també aquest article:

<http://www.educacionenvalores.org/IMG/pdf/bullying.pdf>

Albert Sarró (2009: 21), enumera alguns aspectes efectius per afrontar situacions de violència:

- 1- Conèixer el funcionament de la interacció violenta: mites, origen, objectius, justificació.
- 2- Valorar l'afectivitat: altruisme *versus* ressentiment i represàlies.

3- Prendre consciència de com l'hem après, com la portem incorporada i com la reproduïm.

4- Identificar els paranys i els disparadors:exclusions, emocions, jocs...

5- Conèixer estratègies defensives que ens ajuden a escollir entre opcions diferents: defensa, fugida, atac...

6- Conèixer eines desactivadores de la violència: convenciment, respecte, afabilitat, confiança, empatia...

Recapitulant el que s'ha dit en aquest apartat podem cossar de relleu els següents aspectes com a eines d'ensenyament/aprenentatge del fenomen de la violència:

1- La comprensió de l'ordre social on és immersa i dels seus efectes (sexisme, racisme, homòfobia, injustícies, discriminacions, desigualtats econòmiques, globalització, neoliberalisme...).

2- El qüestionament dels discursos de "veritat" que la sustenten, els quals ens porten a pensar que el que nosaltres sabem és superior, i a adoptar/desitjar models de "perfecció" perillosos.

3- L'autoconeixement i el coneixement de l'Altre (semblant a mi, diferent, exclòs).

4- L'aprenentatge d'estratègies comprensives i procedimentals que ens ajuden a desactivar/mitigar els efectes de la violència.

LA GUERRA

Quan els conflictes prenen una forma descomunal, en alguns casos, es resolen mitjançant una guerra. Aquesta ha estat la forma habitual de resolució d'hostilitats entre poblats i nacions properes, les lluites pel poder han anat prenent formes esclavistes, imperialistes i colonitzadores. Al principi es tractava d'aconseguir una gran nació unificada (com per exemple Xina) per tenir més força contra l'enemic, després de conquerir tot un imperi (Roma...), d'annexionar-se nous territoris (colonialisme europeu...) de ser la nació militarment més potent (Rússia, Estats Units...) de poder eixamplar l'imperi comercial (globalització)... A l'ombra d'aquestes formacions imperialistes i colonitzadores, quan les Altres nacions aconsegueixen independitzar-se despleguen tot un ventall de conflictes i contradiccions moltes vegades generats per l'etapa de colonització i comencen les guerres internes que sembla que no s'acaben mai. Les nacions que havien estat colonitzadores es desentenen d'aquests conflictes dels que en gran part en són responsables. Moltes de les guerres actuals –les anomenades **guerres d'identitat**– també tenen les seves arrels en aquests conflictes anteriors.

Els conceptes de poder –potentia i potestas– s'entenen plegats quan es tracta d'exercir-lo contra altres pobles, contra altres races, contra les dones, contra la natura... Sortosament tota configuració de poder coercitiu genere formes de resistència, ara bé, la manera com es sustenta va canviant en el temps i, això no obstant, les guerres no desapareixen. Aquest continua sent un dels reptes més importants de l'humanitat.

En l'actualitat envair altres nacions, apropiar-se de..., ja no és políticament correcte dins la nostra cultura, tanmateix per a continuar-ho fent hem inventat el concepte

de pau negativa. Sovint el concepte de pau negativa va estretament lligat a un concepte de seguretat basat en la seguretat militar. La pau positiva, en canvi, es fonamenta en el concepte de seguretat humana (vinculat a crear les condicions perquè tothom tingui les necessitats bàsiques cobertes - alimentació, sanitat, habitatge, treball, etc.).

Les organitzacions que treballen a favor de la Pau incideixen a aconseguir que els governs tinguin un control sobre el comerç d'armes i en la prohibició d'alguns tipus d'armaments com ara el nuclear i les bombes de dispersió (veure annex), d'efectes devastadors.

LA POBRESA

La pobresa és una realitat i una ficció. Una crua realitat doncs el que està en joc és la vida de milions de persones que lluiten per la seva supervivència biològica, pel mínim de protecció que separa la vida de la mort. Una ficció quant té a veure amb el desig i amb uns paràmetres que mai estan prou clars, que sempre aspiren a més i que mai s'acaben d'assolir. Zigmunt Bauman posa de relleu que en la nostra societat de consum moltes persones es senten pobres doncs el que posseeixen és digne "de compassió" comparat al que se'ls hi ofereix, es senten pobres perquè **tots els límits han estat eliminats dels seus desitjos**. Diu aquest autor:

Son "pobres" perquè la felicitat que estan perseguint s'expressa en un nombre cada vegada més gran de possessions i, per tant, se'ls hi escapa constantment i mai la poden abastar. (Zigmunt Bauman, 207: 239)

Com la nina que *Momo* no va acceptar perquè de manera insistent repetia una i una altra vegada: *vull tenir més coses*. Una nina a qui *Momo* no podia estimar.

Pel que fa a la pobresa com a lacra social, les dades oficials parlen d'un 40% de la població mundial al llindar de la pobresa i una cinquena part en una situació tan extrema que amenaça la seva pròpia supervivència. A la Cimera Mundial de 2005 els líders mundials van reiterar la seva determinació de complir amb els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM), incloent l'eradicació de la pobresa i la fam. Encara no s'ha assumit el repte de com traslladar aquests compromisos a l'acció.

S'apunten tres maneres de pensar el desenvolupament humà que aporten visions diferents però alhora complementàries.

- 1- La primera perspectiva posa l'accent en l'àmbit de la satisfacció de necessitats, en aquest sentit la mirada se centra en allò que manca, afavorint els apropaments i les estratègies purament assistencialistes.
- 2- La perspectiva de les capacitats d' Amartya Sen (Premi Nobel d'economia). La novetat que introdueix es basa justament en què l'accent no es posa en allò que manca (necessitats), sinó en les possibilitats per ser o fer (capacitats). Al basar-se en llibertats també tracta d'eliminar les barreres que fan que les persones no puguin optar per la vida que els agradaria portar.
- 3- Per últim, la visió dels drets humans aporta un matís diferent en marcar un llindar de desenvolupament al qual totes les persones haurien de poder accedir. Aquest matís és de gran importància, ja que exigeix al conjunt de la societat l'esforç

necessari per fer-lo realitat. Posseir un dret legítima a les persones a poder reivindicar-lo.

Riccardo Petrella (2009) reivindica el dret a la vida com un dret fonamental que els governs i els organismes transnacionals haurien d'assumir com a quelcom prioritari i assenyalava la necessitat d'un canvi de narrativa per tal de fer-ho possible. Igual que el segle XIX ha passat a la història, entre altres coses, per haver declarat il·legal l'esclavitud, així el segle XXI hauria de marcar la història de la humanitat **declarant il·legal la pobresa**.

Segons aquest autor la narració actual dominant que ell denomina com "La Teologia universal capitalista" –encapçalada pel **capital, l'empresa i el mercat**– és l'obstacle més gran que no deixa pas a altres narracions possibles:

Teologia universal capitalista

Riccardo Petrella (2009)

Los fundamentos	• El Padre • El Hijo • El Espíritu Santo	=	El Capital La Empresa El Mercado
La nueva Arca de Noé	• El mercado global		• Ser competitivo
Los seis mandamientos de la «Nueva Alianza»	• No detendrás la globalización, es irrefrenable • Liberalizarás todos los mercados • No volverás a dejar al Estado el poder de regulación «económica» • Lo privatizarás todo • Debes innovar constantemente en el plano tecnológico. La ciencia y la tecnología son los principios fundadores de la riqueza • Serás el mejor, el más competitivo. Tu supervivencia pasa por tu competitividad		• No someterse a las reglas del mercado mundial oligopolístico
La Santísima Trinidad	• Liberalización • Desregulación • Privatización		• Adam Smith, D. Ricardo
Pentecostés	• La tecno-logía (el «logos universal»)		• Los gurús de las principales universidades de los Estados Unidos, Europa, Japón y actualmente de China • Los consultores «oficiales» de las grandes multinacionales privadas, gobiernos y organizaciones de la ONU
La gracia	• El rendimiento del capital (financiero)		• Las escuelas de formación de los «sacerdotes» de la TUC • Las escuelas de Management and Business Administration (MBA)
			• La proclamación «cotidiana» del nuevo «catecismo» • <i>Financial Times, The Wall Street Journal, El Mundo, The Economist, Il Sole 24 ore, Le Figaro, Frankfurter Allgemeine Zeitung...</i>

L'autor examina els factors que han permès que el capitalisme imposi aquesta narrativa:

- l'enfonsament de l'estat de benestar
- la crisi del sistema financer
- la revolució de les TIC
- el fracàs del socialisme

Així com les conseqüències immediates que ha tingut l'aplicació d'aquest model en l'economia i les persones:

- l'individualisme exacerbada
- la persona reduïda a pur recurs humà
- l'educació al servei del mercat
- l'augment de les diferències entre les persones
- l'augment de la pobresa, de la contaminació, de les guerres...

Davant l'evident fracàs d'aquesta narrativa, planteja la urgència de generar una 'nova narració', que passa en primer lloc, per **canviar les prioritats de l'ordre mundial, modificar les normes econòmiques i defensar la convivència de béns i persones. Una transformació que implica, a més, defensar i actualitzar valors que ell considera fonamentals: el respecte a la humanitat, la solidaritat i el dret a la vida.**

EL DESAFÍO GLOBAL DE LA VIDA

Palabras-clave de la narración de la humanidad		
Sociedad	Estado de derecho	Fraternidad
Vivir en común	Derecho al agua potable, a la alimentación, a la salud	Igualdad
Interés general	Derecho al trabajo	Justicia
Bien común	Derecho a la renta de ciudadanía	Solidaridad
Servicios públicos	Derecho de las libertades	Responsabilidad
Cooperación	Reglas de respeto	Mutualidad
Reparto	Patrimonios comunes	Ética
Humanidad	Derechos universales	Amistad
Contrato social mundial	Fundamentos de la confianza	Espiritualidad
Sostenibilidad	Prevención y precaución	Sobriedad
Visión	Derecho de participación	Proyectos comunes
Democracia participativa	Democracia intergeneracional	Democracia planetaria
Sistema fiscal redistributivo	Principio de eco-nomía	Principio de cuidado

■ ACTIVITATS D'APRENENTATGE

M'AGRADA - M'AGRADARIA

En aquest apartat introduïrem el tema del curs d'una manera global a partir dels conceptes de **m'agrada-m'agradaria** pels infants més petits i els de **somiar deserts, imaginar i sentir-se lliure** pels més grans, establint relacions entre els aspectes personals i els socials.

NIVELL I

1- Projectarem el PowerPoint *Me gusta*. És un conte escrit per Javier Sobrino i dibuixat per Noemí Villamuza, (Kókinos, 2002).
Ens fixarem com en el conte hi han aspectes que **expressen gustos personals, altres que impliquen una relació amb altres persones i altres que tenen a veure amb el desig d'un món millor**. Comentarem el significat de les frases:

*Me gusta plantar...
una flor aquí,
un árbol allá,
en cualquier lugar.*

*Me gusta pintar...
colores en el aire y juguetes en sus manos sin hogar.*

*Me gusta imaginar...
que la sangre no mancha la tierra,
y que amigos somos
bajo la Estrella Polar.*

- En triarem una i l'il·lustrarem a la nostra manera.

2- Mirarem el PowerPoint *El món és un embolic* (Carme Molet, 2000). Els/les nostres alumnes podran veure infants d'altres parts del món que es troben en situacions diferents i les coses que desitgen. Els hi preguntarem quins són els seus desitjos i els compararem amb els d'aquests nens i nenes.

-Posen representar a un d'aquests infants contemplant la seva situació i el seu desig.

3-Preguntarem els infants què els hi agrada d'aquest món i què els hi agradaria canviar. Cada nen i cada nena pot dir una preferència personal i un desig per aconseguir un món millor "un món de somni". Els escriurem en un paper i el penjarem a la classe.

Podem dividir un paper per la meitat i dibuixar: Què m'agrada i què m'agradaria.

4- Farem fotografies dels infants representant alguns dels seus desitjos d'un món millor.

NIVELL II

1- Iniciarem el curs preguntant els infants quins són els seus desitjos, què els hi agrada d'aquest món i què els hi agradaria canviar. Cada nen i cada nena pot dir

un desig més “personal” i un altre per aconseguir un món millor. Els escriurem en un paper i el penjarem a la classe. També podem fer dibuixos per a representar els desitjos.

2- Visitarem la web: <http://www.eljardindejunio.com/>

La Il·lustradora Noemí Villamuza ha creat una mena de joc interactiu que porta per títol: *Palabras animadas, palabras habitadas*. L'autora relaciona una paraula, amb una animació i una frase. Comentarem aquest joc, els dibuixos, la tècnica, els significats de les frases en relació a la paraula i a l'animació...

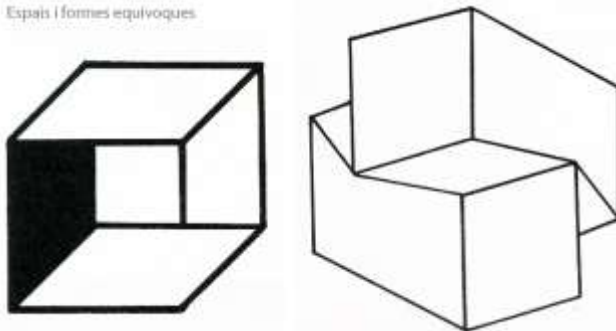
Pensarem en la importància de la imaginació en aquest joc, en com explica coses d'una manera molt poètica i, intentarem fer quelcom similar. Escriurem una paraula que tingui a veure amb un dels desitjos anteriors, farem una il·lustració poètica i després escriurem una frase.

3- Projectarem el PowePoint *Imagina't un dia*, és un àlbum gràfic escrit per Sara L. Thomson i il·lustrat per Rob Gonsalves publicat a Juventut l'any 2009 (2a edició). Tot i que es presenta en format de conte va adreçat a infants més grans: les il·lustracions són realistes, gairebé hiperrealistes i el contingut és complex. D'alguna manera es podria relacionar amb les pintures de Magritte.

Aquí es tracta de veure quin sentit hi podem trobar en aquest exercici d'imaginació que moltes vegades ratlla l'absurd. Ens pot ajudar a reflexionar sobre el paper de la imaginació i a adquirir un sentit crític davant d'aquestes imatges. Podem preguntar quines parts tenen sentit i quines no, per exemple *bussejar entre les branques o arribar nedant fins al sol* potser que no en tingui cap, però el que *els teus desitjos s'enlairen amb una bufada d'aire per demanar que torni el blau del cel* pot tenir un sentit ecologista. Oblidar *què és caure* pot ser contraproduent però, cercar *un camí que mai abans havies pres*, pot ser molt convenient si el que desitgem és mirar les coses de manera diferent i impulsar nous canvis.

-Ens fixarem en dos dels recursos visuals del conte: l'espai equívoc⁴ i l'analogia⁵.

Espais i formes equívocues

-Farem exercicis en els que emprarem aquests dos recursos per aconseguir

⁴ **Espai equívoc o espai ambigu.** Fenomen de percepció pel qual un mateix signe o esquema dona dues o més possibilitats d'interpretació espacial. S'empra com a recurs per a relativitzar els valors de la percepció tradicional.

⁵ **Analogia.** És la semblança que s'estableix entre termes, conceptes o coses que es comparen. Mitjançant l'analogia, de vegades entesa en sentit metafòric, poden agrupar-se diferents conjunts de coses de les quals s'afirma una característica comuna per semblança: rinxols dels cabells i onades.

il·lusions òptiques en un espai (espai equívoc) i jocs imaginatius en una forma (analogia).

-Pensarem una representació imaginativa que tingui un o més sentits, intentarem que l'excés d'imaginació potenciï la reflexió i doni lloc a possibles interpretacions. Farem un esbós i posteriorment realitzarem una pintura, a poder ser amb acrílics. Després la podem escanejar i dissenyar un trencaclosques una vegada impresa, com en una de les pàgines del conte.

- Comentarem aquesta definició d'art de Kevin Power:

“El bon art, l'art que importa, és aquell que es troba i es fa als límits, que empeny de manera incòmoda i porta, per mitjà d'una imatge o seqüència d'imatges, tot allò que nosaltres no som capaços d'articular; o que deconstrueix perceptivament allò que pensàvem que havíem entès.” (Kevin Power, 2005: 25).

Mirarem les nostres pintures i farem judicis de valor artístic a partir d'aquesta definició.

4- Escoltarem la cançó d' **Amaral: Salta**

<http://www.youtube.com/watch?v=YTIuMQPWVY&feature=related>

- Mirarem també una representació visual de la cançó:

<http://www.youtube.com/watch?v=6XbE8VFuUa8>

- Comentarem la lletra:

AMARAL: “SALTA”

Corre con los pelos al viento
en un mar de destellos
Corre hasta quedarte casi sin aliento

Salta con los brazos abiertos
Ya no toques el suelo
y tu cuerpo remonta el vuelo
hacia el cielo

Por primera vez sabes
que esto no es un sueño
ahora estamos despiertos
este es nuestro momento

(Estribillo)
Salta aunque nadie te comprenda
por encima de cabezas huecas
Salta como un gato
Tú no eres un pájaro enjaulado

Nadie sabe nuestro secreto
Nadie quiere saberlo
Ellos viven con los zapatos en el suelo

Salta con los brazos abiertos
con los pelos al viento

Este es nuestro momento

(Estrillo)
Salta aunque nadie te comprenda
por encima de cabezas huecas
Salta como un gato
Tú no eres un pájaro enjaulado

Salta aunque nadie te comprenda
por encima de cabezas huecas
Salta como un gato
tu no eres un pájaro...

Salta aunque nadie te comprenda
por encima de cabezas huecas
Salta como un gato
nunca más serás un pájaro enjaulado

salta, salta, salta, salta, salta, salta,...

Per a facilitar el comentari podem fer aquestes preguntes:

- Què signifiquen aquestes estrofes?

- *Salta con los brazos abiertos, ya no toques el suelo.*
- *Esto no es un sueño, ahora estamos despiertos, este es nuestro momento.*
- *Tú no eres un pájaro enjaulado.*
- *Ellos viven con los zapatos en el suelo.*
- *Salta aunque nadie te comprenda por encima de cabezas huecas.*

- De quin tipus de somni parla Amaral?

- Quins significats li donem a aquesta cançó?

- Què significa per a vosaltres la llibertat?

Hi ha diferents maneres de pensar el concepte de llibertat, tanmateix ens podríem posar d'acord amb el que suposa la manca de llibertat: no som lliures quan ens trobem sotmesos a la violència d'altres persones i/o a les crueses de la vida (com per exemple la pobresa).

La cançó d'Amaral es refereix a trencar amb allò que ens subjecta, però les subjeccions són moltes vegades inconscients i d'altres necessàries, el sentit de la cançó ens empeny cap un esclat, una alliberació del desig sense cap tipus de comprensió ni de capteniment.

Rosi Braidotti (2009: 210) entén la llibertat d'una manera molt diferent, ella empra la visió d'Espinoza de subjecte immers en relacions de poder que, tanmateix, es sent èticament impulsat a lluitar per la llibertat per mitjà d'una comprensió adequada, és a dir **igual a la llibertat a la comprensió de la causa de la nostra esclavitut**. Braidotti creu que, quant més defectuosos, inadequats o confusos són els nostres conceptes de llibertat, més lluitem darrera d'una nació falsa de **lliure albir**, i també pensa la llibertat més com una pràctica i no com un estat, com a quelcom que hem de construir en comú, com un camí d'alliberació:

“la libertad humana se define como la capacidad de expresar e indagar la facultad del sujeto para afectar i ser afectado, es decir su capacidad interactiva”. 206

“...atendiendo a la posibilidad de alcanzar la libertad mediante una comprensión adecuada de nuestras pasiones y, consecuentemente de nuestra esclavitud. Tomar posesión de la libertad exige una mente siempre corporizada que comprenda los afectos o pasiones”. 224

“Lo esencial de la responsabilidad colectiva es que exige reconocimiento, aceptación y comprensión: ésta es la única libertad ética de que disponemos”. 210

Per a què aquests conceptes siguin més entenedors pels infants podem refer les frases de l'autora d'aquesta manera:

La llibertat humana és una **capacitat interactiva** d'afectar i de ser afectats per altres persones i comporta **la comprensió** dels nostres afectes i de la nostra esclavitud i, també, la dels altres. La llibertat implica **responsabilitat**, reconeixement, acceptació i comprensió.

Moltes vegades el concepte de llibertat es confon amb el de **lliure albir** (fer el que vulguem sense pensar en ningú més). **La llibertat és quelcom que hem de construir en comú**, com un camí d'alliberació.

- Compararem les dues visions de llibertat: la de la cançó d'Amaral –més escapista– i la de Rosi Braidotti –més responsable.

- Ens farem fotografies representant un concepte de llibertat que impliqui la interacció personal i la comprensió.

NOTA- Les activitats dels apartats 3 i 4 són més recomanables per a cicle superior de primària i per secundària.

IMAGINA! UN MÓN SENSE GUERRA NI VIOLÈNCIA

Les relacions entre les persones estan plenes de bons moments, ens divertim plegats, compartim i gaudim d'estones d'estimació i confiança; i, d'igual manera també esdevenen moments de tensió i d'hostilitat. Una visió idealista del que hauria de ser o del que voldríem que fos no ajuda a aconseguir-ho, el més adient és intentar entendre el que passa, acceptar les nostres diferències -les diferents situacions (localitzacions) i interessos- i intentar arribar a acords.

Trobar la millor solució a conflictes reals no és fàcil, per això diem que la pau s'ha de construir i la diversitat s'ha de cultivar.

Començarem aquest apartat tractant el tema dels conflictes personals i de la violència i després el de la guerra com a quelcom més complex, la qual no solament afecta a les persones que lluiten i a les poblacions que la pateixen, sinó que malauradament també sustenta tot el sistema social en el que estem immersos/es: el patriarcat i la globalització neolliberal.

NIVELL I

1- Visitarem la web: <http://www.eljardindejunio.com/> de la Il·lustradora **Noemí Villamuza**, entrarem a l'apartat de **provocació**. Ens fixarem de quina manera ha dibuixat els dos nens barallant-se. Els dos nens es barallen tot jugant com a efecte d'una primera provocació i després riuen i s'abracen. La frase diu: *Hacer la vida interesante, arritmias del pensamiento.*

Podem preguntar si troben divertit barallar-se, si després de barallar-se elles/ells també riuen i s'abracen. Si creuen que és perillós i perquè. La baralla comença quan un dels nens treu la llengua a l'altre, podem pensar que podia fer l'altre com a resposta a aquesta provocació que evités el conflicte. A vegades als

infants, sobretot si són nens, els hi fa més vergonya expressar sentiments d'afecte que d'enemistat.

L'abraçada no és sempre una solució factible, plantejar-ho com una dicotomia ens allunya a la comprensió del problema, no podem estimar a tothom, no cal, però sí que ens podem respectar. Podem diferir, discutir, negociar per aconseguir el que volem..., però evitem barallar-nos amb violència perquè ens podem fer mal.

El no passa més de l'animació és, si més no, qüestionable, de vegades no passa però hem d'evitar que passi. D'altra banda l'atansament físic a una altra persona que ens sembla antipàtica ens pot facilitar un apropament, l'animació també es pot interpretar d'aquesta manera.

-Pensarem amb alguna vegada que ens hàgim barallat amb algun company o companya i explicarem de quina manera es va solucionar. Dibuixarem l'abans i el després de la baralla.

-Els infants triaran un company o companya estimat i li faran una abraçada. Faran el mateix a un/a altre/a que no coneguin tant o fins hi tot que els hi sembli antipàtic/a, deixarem que trien lliurement, sense forçar res. Els hi farem fotos i comentaran el que han sentit. Serà com una mena d'experiment per veure si el que suggereix l'animació funciona. Si hi ha alguna baralla a la classe serà un bon moment per provar-ho de debò.

2- Veurem l'animació en 3D **Big Buck Bunny**. De la Fundació Blender⁶. Director: Sacha Goedegebure, àlies "Sago" (Països Baixos). 10 minuts de duració, estrenada el 2008.

La trobareu a: <http://www.youtube.com/watch?v=7paen5lz6cc>. És de programari (software) lliure, us la podeu descarregar a:

<http://www.bigbuckbunny.org/index.php/download/>

Trobareu fotos dels animadors a : <http://www.onuff.com/blog/2008/05/23/big-buck-bunny/>

Explica la història d'un conill enorme que s'ha d'enfrontar a un grup de 3 rosegadors (Gimera, Frank i Rinky) que no paren de molestar-lo. Comença amb un paisatge idíl·lic, surt un ocell que es desperta feliç i li llancen un cop de pedra, és un inici del conflicte que esdevindrà posteriorment. Un cau, un conill, (atenció a les expressions), sembla innocent i bondadós, juga amb una papallona, és molt positiu, cau una poma la plega li sap greu però després se la menja.

Apareixen tres personatges més que comencen a llançar-li coses.

Quan Gimera, l'esquirol mata a la papallona, l'alça com un trofeu i els altres aplaudeixen, el conill prepara la seva venjança. Construeix eines i trampes de manera imaginativa que porten a un final molt divertit sense que prengui mal ningú: l'esquirol resta penjat com un cometa que el conill usa de joguina.

Preguntarem als infants si els hi ha agradat, que els hi ha interessat més, etc...

Altres preguntes:

Perquè penseu que els rosegadors es comporten de manera tant violenta?

Què en penseu de l'acció del conill?

Creieu que és una venjança, un càstig, s'està defensant o els hi està donant una lliçó?

Què haguéssiu fet vosaltres si es trobéssiu en el cas del conill?

⁶ Blender és el nom de la Fundació i també el d'un programa multiplataforma, dedicat especialment al modelat i creació de gràfics tridimensionals. Aquesta animació va ser realitzada amb l'objectiu de donar a conèixer aquesta eina.

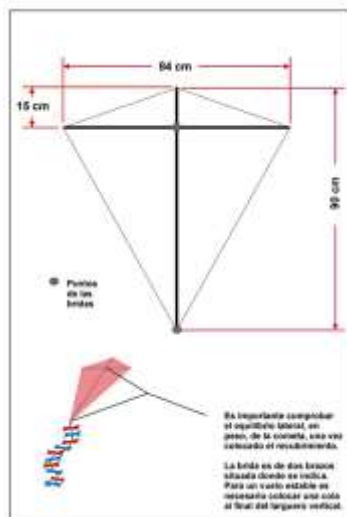
Us ha passat algun cas semblant? El podeu explicar?

Si fóssiu els animadors/es de quina altra manera haguéssiu acabat aquesta història?

-Inventarem un altre final per la història, el dibuixarem en un paper, emprant els mateixos personatges. Els hi podem donar unes fotografies amb els paisatges i els personatges de la pel·lícula, els infants dibuixaran el seu final apart, el retallaran i l'enganxaran en el paisatge. Els/les més petits/es el poden dibuixar dins d'aquesta plantilla:

- Construcció d'una cometa de l'amistat. Construïrem un cometa senzill amb bosses de plàstic de colors i farem una representació de l'amistat, amb retoladors permanents. Es pot fer individualment o un sol cometa entre tot el grup on s'afegiran els dibuixos de totes les nenes i els nens.

3- Projectarem el PowerPoint **L'enemic**⁷, àlbum il·lustrat escrit per Davide Cali, amb il·lustracions de Serge Bloch (Editorial Takatuka, 2008). A més dels problemes que afecten a aquests soldats el conte parla d'un manual (el soldat segueix fidelment les seves instruccions) i dels que manen, els que tenen el poder de començar i aturar les guerres. Preguntarem als infants qui

⁷ Trobareu més informació a l'annex.

decideix que es facin les guerres i a quines altres persones afecten a més dels soldats.

Ens fixarem de quina manera tan senzilla i tan eficaç ha estat il·lustrat i dissenyat aquest conte.

-Foradarem un paper deixant pestanyes que es puguin obrir i tancar, com es pot veure en els forats del conte. En un altre paper farem un cercle de la mateixa mida del forat i dibuixarem escenes de guerra. Els hi podem facilitar algunes imatges.

4- Observarem i comentarem l'obra **La ballarina i el soldat** de Tom Otterness⁸ Preguntem que hi veuen en aquesta obra? Observem com al soldat li falta una cama i la ballarina s'aguanta amb un sol peu. Preguntem què els hi fa pensar aquesta obra.

L'obra es pot analitzar des d'una perspectiva d'educació per la pau i també des d'una perspectiva de gènere. Tom Otterness contraposa la bellesa i el sublim d'una manera punyent i irònica.

Cercar la bellesa d'una feminitat ideal, reflectida aquí per la ballarina, crea a moltes dones dificultats i en ocasions autèntics problemes (tacons alts, règims alimentaris, anorèxia), d'altra banda la guerra -lligada a una idea de masculinitat hegemònica- té sempre unes conseqüències nefastes.

Tanmateix, la ballarina i el soldat coix es poden estimar (capseta oberta en forma de cor). Des d'un biaix de gènere les dues figures formen un tot que Otterness ens presenta com un dolç estigma. Dues figuretes que sempre es troben en el bagul de les joguines de gènere clàssiques són problematitzades en l'obra d'aquest autor.

- Crearem un diàleg entre aquest soldat i la ballarina (fitxa). Il·lustrarem aquest diàleg.

5- Mirarem aquesta animació d'**Arianne Faber**:

<http://www.ariannefaber.com/animacion/videos/alex33.html>

En aquestes adreces hi trobarem alguns videos curts del Concurs de clipmetratges "El teu punt de vista pot canviar el món" de Mans Unides:

<http://www.mansunides.org/>

http://www.youtube.com/user/MansUnides#p/a/f/1/ain_wfjHvX4

http://www.youtube.com/watch?v=ain_wfjHvX4

<http://www.youtube.com/watch?v=3jNns1cZZoE&feature=related>

-Representarem una història sobre la pau en una tira de còmic (3 o 4 vinyetes), els hi facilitarem la feina amb un paper amb els requadres de les vinyetes dibuixats.

NIVELL II

1- Preguntarem als infants quines formes de violència coneixen.

- Veurem l'animació en 3D *Big Buck Bunny*. (Trobarem més informació al nivell I). Podem veure l'animació dos o més cops, ens fixarem en les expressions dels animals, els colors, la planificació (picat, contrapicat), l'enquadrament, el ritme...

⁸ Mirar l'annex.

-Inventarem un altre final per la història, el dibuixarem en un paper, emprant els mateixos personatges.

2-Construcció d'una cometa contra la violència.

Podem trobar models de cometes a:

<http://es.kiteplans.org/planos/finalhilo4/taller.PDF>

<http://ieslloixa.com/libros/tetra2.pdf>

<http://personales.upv.es/ctorras/quinventfa/construct/aplique.html>

Simple (vídeo): <http://www.vientocero.com/planos/abejorro/>

<http://www.stormthecastle.com/how-to-make-a/kite/make-a-traditional-kite.htm#kitevideo>

<http://craftapple.wordpress.com/2007/08/17/lets-go-fly-a-kite/>

<http://es.kiteplans.org/kites/diamond/>

http://www.kiteplans.org/planos/suay_bacalao/suay_bacalao.html

2- Observarem i comentarem l'obra **La ballarina i el soldat** de Tom Otterness (veure nivell I).

-Esbrinarem a quines parts del món hi ha guerra actualment i quin és el transfons d'aquestes guerres (mirar el mapa), per exemple a l'Iraq els EE.UU., van declarar la guerra per a poder aconseguir el petroli d'aquest país, això afecta a tots els països occidentals que necessitem molt petroli per mantenir el nostre nivell de desenvolupament i també a nosaltres que hi podem fer alguna cosa usant el transport públic o evitant emprar bosses de plàstics, etc.

- Representarem la guerra mitjançant una metàfora, la modelarem en fang, pintarem el fang amb pintura metàl·lica per aconseguir l'efecte del bronze.

3- Mirarem aquestes animacions:

<http://www.arianefaber.com/animacion/videos/alex33.html>

<http://www.lena-gieseke.com/guernica/movie.html> Guernica Picasso en 3D

En aquestes adreces hi trobarem alguns videos curts del Concurs de clipmetratges "El teu punt de vista pot canviar el món" de Mans Unides:

<http://www.mansunides.org/>

http://www.youtube.com/user/MansUnides#p/a/f/1/ain_wfjHvX4

http://www.youtube.com/watch?v=ain_wfjHvX4

<http://www.youtube.com/watch?v=3jNns1cZZoE&feature=related>

-Representarem una història sobre la pau en una tira de còmic, o si és possible farem una animació.

4- Preguntarem als infants si tenen algun joc interactiu que inclogui escenes de violència o de guerra, els hi demanarem que el portin a la classe. El comentarem i després dissenyarem un joc alternatiu que també sigui "emocionant".

IMAGINA! UN MÓN SENSE POBRESA NI FAM

Treballarem aquest apartat amb activitats d'imatge per participar en el concurs L'Ull Tafaner que aquest curs aborda la temàtica de la pobresa. Per tal que els treballs dels infants presentats no coincideixin, cada educador/a pensarà procediments diferents per a cada grup. No obstant això podem compartir objectius i recursos.

OBJECTIUS

- Conèixer la manera de viure en la pobresa d'algunes persones d'altres indrets i nacions.
- Situar l'actual sistema neoliberal com a causant directe d'aquesta situació.
- Veure les implicacions d'aquest sistema en la nostra manera de viure, de pensar i de desitjar ...
- Desenvolupar valors solidaris i d'estimació a la vida.

RECURSOS

Esquema

El cercle de la pobresa.

A la següent figura es recull les connexions entre les necessitats humanes bàsiques i l'absència de capacitats, llibertats i drets de les persones que poden degenerar en pobresa. Mostra com la pobresa provoca necessitats, disminueix les capacitats i limita les llibertats i els drets.

(http://www.salutxdesenvolupament.org/ca/salut_pobresa_i_desenvolupament)

Contes

- 1- *El pinzell màgic*. Françoise Jay, Jie Zhong (2009). Barcelona: Juventud. **(NIVELL I)**
- 2- *Helado de papas?* Satomi Ichikawa (2009). Barcelona: Corimbo. **(NIVELL I)**
- 3- *Las zapatillas deportivas de Sofía*. Frederick Lipp, Jason Gaillard. (2006). Intermón Oxfam. **(NIVELL I i II)**
- 4- *Els nens del mar*. Escala, Jaume- Solé Vendrell, Carme (1991). Madrid: Siruela. **(NIVELL II)**

Curts

1- **Soy Meera Malik.** Marcos Borregón, 2009, 16 minuts. Subtitulada en castellà. **(NIVELL I i II)**

Cortometraje documental sobre Meera una niña que vive en los suburbios de Calcuta. Filmado entre octubre y diciembre de 2008. Nominado a los Goya 09 en el apartado de cortometraje documental.

<http://www.vimeo.com/2276278>

2- **Príncipes del silencio (NIVELL I i II)**

Canción compuesta por el compositor cubano Miguel Angel Ribo y musicalizada por Ivan Dominguez, dedicada a los niños desamparados del mundo. *Debajo de las ciudades, de los grandes edificios y rascacielos, hay historias que pasan inadvertidas a los ojos de la mayoría. Una de ellas es la de los niños y niñas que viven en la calle.* Con esta idea empieza 'Príncipes del silencio', una canción de denuncia que, acompañada de imágenes reales, muestra el día a día de menores de diferentes partes del mundo que viven en la calle. La iniciativa, a través de la formación Proyecto Habacuc pretenden sensibilizar mediante la música y la poesía de cuestiones sociales.

'Príncipes del silencio' fue galardonada el año 2006 con el premio internacional de poesía Nosside, un galardón promovido en Italia con el apoyo de la Unesco. El mensaje del videoclip es claro: miles de menores viven en las calles y, para paliar el problema, no son necesarios "imposibles" sino voluntad política.

<http://www.youtube.com/watch?v=UgV19KMgg-o>
<http://espanol.video.yahoo.com/watch/252653/1892315>

3- **La isla de las flores.** Jorge Furtado, (Brasil, 1989). **(NIVELL II)**

Anàlisi irònica de la manipulació de l'ésser humà a través del treball i la riquesa.

<http://www.youtube.com/watch?v=fq90H58XWgg>

IMAGINA! UN MÓN DE SOMNI

NIVELL I

1- Mirarem alguns treballs d' **Eulàlia Valldosera** (PowerPoint) i coneixerem coses d'aquesta artista.

GUIÓ POWERPOINT

"Eulàlia Valldosera va nèixer a Vilafranca del Penedés (Barcelona) l'any 1964. Va estudiar Belles Arts a la Universitat de Barcelona, i audiovisuals a Amsterdam. Ara viu i treballa a Barcelona.

Fa "performances"

i instal·lacions amb projeccions lluminoses.

Li interessa que els públics que visiten les seves exposicions participin en les seves obres.

Treballa sobre el cos, l'entorn domèstic i les relacions de les persones.

Recicla objectes quotidians amb intenció ecologista, com una mena de crítica al consumisme.

En l'obra *Botelles interactives* usa uns envasos reciclats en els que hi ha una gravadora on es pot parlar. L'artista invita als espectadors i a les espectadores a explicar les experiències desagradables que voldrien esborrar de la seva vida.

Un cop gravades, les esborra."

Comentarem l'obra ***Botelles interactives***. Podem visitar la web del Museu d'Art Reina Sofia, on es va exposar aquesta obra al 2009:

<http://www.museoreinasofia.es/exposiciones/expos-pasadas/2009/eulalia-valldosera.html>

-Escriurem en un paper o dibuixarem les coses que no ens agradin d'aquest món, les que voldríem fer desaparèixer i les posarem dins d'un envàs de plàstic, el taparem ben tapat i l'anirem a llençar al contenidor dels plàstics.

2- Crearem amb envasos i objectes reciclats una maqueta de com podria ser un món de somni, hi afegirem figuretes fetes amb pasta de paper.

NIVELL II

1- Mirarem alguns treballs d' **Eulàlia Valldosera** (DVD) i aprendrem coses d'aquesta artista.

Comentarem l'obra ***Botelles interactives***. Podem visitar la web del Museu d'Art Reina Sofia, on es va fer la seva exposició al 2009:

<http://www.museoreinasofia.es/exposiciones/expos-pasadas/2009/eulalia-valldosera.html>

-Escriurem en un paper gruixut i amb retoladors les coses que volem fer desaparèixer de les nostres vides, i les esborrarem amb un pinzell i aigua. Un cop sec el paper hi dibuixarem sobre les taques i escriurem imatges i/o paraules positives.

2- Crearem amb envasos i objectes reciclats una maqueta de com podria ser un món de somni, hi afegirem figuretes fetes amb pasta de paper.

ANNEX

1

Eulàlia Valldosera

1a

Artista catalana que treballa en el camp de la performance i la videoinstal·lació. Estudia en Barcelona en la dècada de los ochenta, primerament en la Facultat de Belles Arts, en la especialitat de pintura, i després gravat en la Escola de Arts i Oficis de Catalunya. Entre 1990 i 1994 se instal·la en Amsterdam, on se llicencia en Audiovisuals en la Acadèmia Gerrit Rietveld (1992) i desenvolupa una producció de tintes conceptuals relacionada amb el cos i l'auto-representació i investiga els aspectes formals de l'obra d'art i el seu equilibri entre lo material i lo immaterial. Actualment viu i treballa en Barcelona. Des de la seva primera exposició individual en 1991 la temàtica de les seves obres gira al voltant de tres constants: el propi cos, els entorns domèstics i la relació amb l'altre, en un intent de descifrar la realitat del món contemporani unida a la seva inherent condició de dona i els tabús com el sexe, la carn, la malaltia o la mort.

En les seves instal·lacions, les imatges d'objectes quotidians i rebuigs es tornen intangibles i graviten en projeccions cíclics sobre espais determinats pels jocs de llum i ombra i el desdoblament mitjançant espejos. Incorpora així a les noves tendències escultòriques el sentit del temps i la fugacitat i el paper imprescindible de la percepció del espectador, en qui provoca efectes màgics i envolvents. Són muntatges de gran complexitat tècnica que tracten, en un to marcadament poètic i narrativament teatral, de descifrar els nous codis de la societat i la pròpia identitat, creant per això entorns que oscil·len entre la realitat i l'inconsciència, entre lo familiar i lo fantasmagòric. A finals de los noventa les seves obres evolucionen cap a un major monumentalisme, compatible amb un caràcter marcadament subtil.

El espectador pot penetrar dins d'elles i establir relacions molt particulars amb els objectes i amb les imatges projectades en l'espai. Paral·lelament, Valldosera ha incorporat a la seva producció el vídeo i la fotografia per analitzar la nostra comunicació amb els objectes i les persones. Ha participat en les bienals de Sydney (1996), Johannesburg (1997) i Estambul (1997) i en el Skulptur Projekte en Münster (1997), així com en la Manifesta 1 de Ròterdam (1996), en SITE Santa Fe, en la Bienal de Yokohama (2001) i en la de Sao Paulo (2003). En l'any 2000 el Witte de With de Ròterdam i la Fundació Tàpies de Barcelona van organitzar la seva primera retrospectiva. Entre les seves obres destaquen: *El ombligo del mundo*, que marcà el principi de la seva abandó de la pintura, *Estanteria para un baño de hospital* (1992), *El comedor: La figura de la madre* (1994-95), *El otoño* (1996) i *Provisional Home* (1999), aquesta última seleccionada per a la mostra internacional de la 49ª Bienal de Venècia, 2001. http://www.masdearte.com/biografias/articulo/biografia_valldosera_eulalia.htm

1b

L'obra d'Eulàlia Valldosera (Vilafranca del Penedès, 1963) s'emmarca en una activitat artística, generalitzada durant els anys noranta, de rebuig de la sobreproducció que caracteritza les societats capitalistes, en benefici d'una actitud "ecològica" que valora els materials pobres, l'experiència del que és quotidià, l'estudi dels conceptes de temps i de procés i l'ús de la performance.

Les seves obres adopten el cos com a mesura i receptacle de la realitat exterior per desenvolupar una reflexió sobre la identitat de la dona en tant que subjecte intel·lectual i se centren en les nocions d'identitat sexual, amor, malaltia i maternitat. En aquest sentit, els arquetips femenins, els conceptes de llar i de família; la recerca d'una mirada pròpia, no condicionada per la mirada masculina; la reivindicació de la malaltia com a via de guariment; la fragmentació necessària de les relacions amoroses i, sobretot, la imbricació de l'experiència amb el pensament, constitueixen alguns dels eixos fonamentals de la

seva obra.

A partir de fotografies, vídeos, escultures i projeccions de llum, Eulàlia Valldosera recrea unes escenificacions dramatitzades que reflecteixen simultàniament la presència i l'absència, la memòria i el desig, on l'ombra, i més recentment el mirall, evocuen una recerca interior que remet al món del subconscient, no tan sols com a espectre d'un passat no resolt, sinó també com a forma d'aprehensió de la realitat. Amb aquestes peces, l'artista desplaça el món material i genera un espai "animat" on se situa el subjecte, que és, finalment, l'únic protagonista de l'experiència.

<http://www.fundaciotapies.com/site/spip.php?rubrique389>

1c

La complexa producció artística d'Eulàlia Valldosera (instal·lacions, accions, fotografies, vídeos...) ha mantingut una interessant tensió entre allò poètic i allò polític des que va emprendre a començament de la dècada dels noranta un procés d'investigació vinculat amb el seu propi cos, amb un dels seus treballs germinals *El melic del món*. La mostra a la manera de retrospectiva que es va poder veure a començ de 2009 al museu Reina Sofia ha posat de relleu aquest bon equilibri i coherència de la seua trajectòria, fet que li ha brindat el reconeixement com una de les artistes espanyoles més importants de la seua generació.

El seu treball, tot i ser fluid, esmunyedís, d'estar en moviment continu i molt lligat a la seua experiència personal, parteix, però, sempre d'una posició clara: mirar el món com a dona. El cos femení i els seus cicles, les experiències amoroses, la maternitat, l'espai domèstic de la casa i les seues dependències o la relació amb els objectes quotidians són alguns dels temes que ha anat embastant al llarg de la seua trajectòria en una sèrie d'instal·lacions i muntatges que embolcallen l'espectador amb un caràcter gairebé màgic, però darrere d'una mirada reflexiva es fa evident l'esperit crític que els anima.

Ombres, reflexos, projeccions, transparències, líquids, són algunes de les eines que ha emprat amb major encert per abordar aquestes temàtiques i construir la seua innovadora gramàtica formal. Les seues ombres, a diferència de les de la caverna platònica, no són reflexos enganyosos i de segona categoria, sinó que donen llum, serveixen per a desentranyar la impostura dels models fixos dels quals procedeixen (com ocorre amb les ombres-siluetes femenines dels seus envasos de productes de neteja). Al mateix temps, el caràcter fluid i immaterial de moltes de les seues instal·lacions li serveix per a donar forma a unes identitats fluents, que reaccionen contra la rigidesa de l'autoritat dels models i estereotips patriarcals. Els seus evocadors muntatges cinètics, d'acumulacions objectuals i de reflexos i ombres incideixen en el caràcter cosificador i alienant a què es veu sotmesa la dona en les societats de consum.

Jesús Martínez Oliva. Departament de Belles Arts, Àrea escultura, Universidad de Murcia. © Mètode 2009.

http://www.metode.cat/index.php?option=com_content&task=view&id=1052

1d

“Te doy la bienvenida a mi espacio. Estoy capacitada para borrar, para eliminar todo aquello que deseas olvidar. Si me lo cuentas, lo guardaré en mi interior y en pocos días habrá desaparecido de mi espacio para siempre, y del tuyo también”.

Botellas interactivas (Forever Living Products n^o3)

Las instalaciones y acciones lumínicas caracterizan la obra de Eulalia Valldosera, donde la intención no es crear un objeto para ser observado, sino hacer partícipe al público de una acción que pueda ser recordada. Los envases y los productos de limpieza constituyen el *leit motiv* de la mayoría de sus instalaciones. En esta muestra los visitantes pueden interactuar con estos envases manipulados para ser contenedores de

experiencias que algunas personas desearían borrar de su vida, otros en cambio permiten registrar las nuestras. Vídeos:
<http://www.museoreinasofia.es/exposiciones/expos-pasadas/2009/eulalia-valldosera.html>

Altres adreces d'interés sobre Eulàlia Valldosera:

<http://www.elmundo.es/cultura/arteXXI/eulalia/criticaeulalia.html>

http://www.elpais.com/articulo/semana/artefactos/Eulalia/Valldosera/elpepuculbab/20090131elpbabese_2/Tes

http://www.elcultural.es/version_papel/ARTE/24925/Eulàlia_Valldosera_cierra_el_circulo

http://www.rtve.es/FRONT_PROGRAMAS?go=111b735a516af85ccdc4135d9df82c2e123009d61eb00f778b60af793b191c3172fc7aaa5ec96413b34bb06bd6c02c475814880190cb25af41fb05872234144c298463aa3e518d60

2

Violència

El papel de la violencia en el aprendizaje de las masculinidades.

Hernández -Vidiella - Herraiz – Sancho.

Revista de Educación, 342. Enero-abril 2007, pp. 103-125.

Desde una cierta cautela

En este artículo vamos a hablar de violencia desde la cautela, pues sabemos que lo hacemos en medio del ruido mediático y la agitación social reactiva. Ayer el clamor era en torno a la violencia de género, hoy en relación con la violencia en la escuela. El vocerío de la novedad recurrente hace aparecer a una, al tiempo que oculta a la otra. Nuestra cautela viene porque la violencia no es sólo la acción de dominio, control, sometimiento y agresión física, verbal o simbólica de alguien contra alguien en contra de su voluntad.

Para nosotros hay muchos matices en esta realidad así defini- da.

Depende de quién detenta el poder –la verdad– para definir el qué, el quién y el contra quién de la violencia (terrorista, religiosa, de Estado, de las multinacionales, de los especuladores, de los medios de comunicación, de los hombres, de las mujeres, de los adultos, los jóvenes o los infantes...). Depende de quién legitima –y contra quién– el orden del discurso en el que se inscriben la violencia y sus naturalizadas legitimidades y efectos. Depende de quién considera que hay una violencia justificada (una joven se autodefinía como víctima del hostigamiento –«bueno», silenciado y naturalizado– que contra ella ejercía la institución escolar, manifestando que sufría *acoso educativo*) y otra no. Se habla poco y de puntillas acerca de que la justificación de la hegemonía de la violencia se puede invertir con el paso del tiempo, y quienes hoy son denominados como violentos, pueden convertirse años después y con el mudar de papeles en liberadores, salvadores de la patria o víctimas de un determinado orden social. Porque la violencia siempre aparece situada en relación con una línea de orden. Quien tiene el poder de establecer la legitimidad del orden y su discurso, naturaliza formas de violencia como legítimas y coloca al otro, a la otra, en una posición subordinada que naturaliza su dominio. En esta línea de orden se instalan otras categorías como las de opresor y oprimido, amo y esclavo, agresor y víctima. Por eso cuando se condena la violencia (machista, terrorista, escolar) «sin paliativos» se refuerza el discurso de un orden, que desde otra posición de discurso –el de la patología o los ideales salvadores del agresor, por ejemplo– puede ser contestado, dándole la vuelta. Por ejemplo, cuando se pone tanto énfasis en el acoso de las mujeres por sus parejas, se refuerza el papel de víctima de las mujeres, y queda intacto e invisible el orden

patriarcal que es el generador de este tipo de relación desigual.

Por todo esto somos cautelosos a la hora de escribir en torno a los discursos y las realidad(es) caleidoscópicas del fenómeno de la «violencia de género». Porque suele transitar en una sola dirección: la que ejercen algunos hombres contra algunas mujeres. Pero el género y sus violencias van más allá de quien la ejerce y contra quien. Por eso las urgencias –las alarmas sociales– simplifican y reducen la realidad. Y silencian y a veces naturalizan, por ejemplo, a otros agentes de la trama de la violencia. De unas mujeres contra algunos hombres, de unos hombres contra algunos hombres; de unas mujeres contra otras mujeres; de algunos adultos contra algunos niños y niñas; de algunos niños, niñas y jóvenes contra algunos adultos o sus iguales; de algunos nativos contra algunos emigrantes y de algunos emigrantes contra algunos nativos. No negamos la existencia de la verdad implacable de los números. De los que se publicitan y los que se ocultan. De las cifras de muertas, hospitalizadas o acogidas. Pero al tiempo que nos preocupa y ocupa como atajarlas desde la parcela en la que nos situamos –la de la educación– nos afanamos por mirar –interpretando desde otros «lugares»:saberes y evidencias– para comprender y actuar de otras maneras.

Surge así, en este marco de cautela y de matizaciones, la finalidad de este artículo: explorar, a partir de lecturas y de las evidencias aportadas por una investigación sobre las experiencias de aprendizaje de un grupo de jóvenes en torno a las masculinidades¹, otras maneras de pensar, posicionarse y actuar en la relación entre género y violencia. Si miramos hacia las masculinidades es porque, como señala Kimmel «La violencia ha sido parte del significado de la masculinidad, parte de la forma en que los varones han medido, demostrado y probado su identidad. Sin otro mecanismo cultural por el que los jóvenes puedan llegar a verse como hombres, han asumido la violencia como el camino para hacerse hombres» (Kimmel,2001,p.68). Además de porque pensamos que uno de los orígenes del problema está en cómo la sociedad naturaliza la masculinidad hegemónica, produciendo posicionalidades y subjetividades, maneras de ser y actuar en las que «la violencia ha sido parte estructuradora de la masculinidad (...).Se ha llegado a asumir la manifestación de la violencia como el camino más claro para hacerse hombres» (Cortés,2004,p.46)...

L'article complet es troba a: http://www.revistaeducacion.mec.es/re342_06.html

Altres articles a: <http://www.revistaeducacion.mec.es/re342.htm>

3

Guerra

Què són les bombes de dispersió?

Les municions de dispersió les hem d'imaginar com si fossin una bomba contenidor que, una vegada ha estat llançada, s'obre i deixa caure centenars de municions. Cadascuna pot arribar a disseminar més de 200 càrregues explosives en un radi d'uns 400 metres, l'equivalent a gairebé quatre camps de futbol, on queden espargides com si fossin mines antipersona.

Normalment les càrregues haurien d'esclatar quan arriben a terra però sovint no ho fan i romanen actives durant anys, amb el conseqüent impacte humanitari negatiu sobre la vida de les persones i sobre les activitats quotidianes i vitals de les comunitats.

Des de la dècada dels 70, aquest tipus d'armes han tingut una presència molt destacada en conflictes d'arreu del món, per exemple, a Kosova (1999), Afganistan (2001), Iraq (2003) i el més recent al Líban (2006). Es calcula que més de 360 milions d'aquestes bombes s'haurien llançat sobre més d'una vintena de països on, aproximadament 33 milions de càrregues encara romanen sense esclatar.

El Procés d'Oslo: cap a la prohibició de les bombes de dispersió

El Procés d'Oslo és una iniciativa impulsada pel govern de Noruega arran del fracàs de la Convenció de l'ONU sobre Certes Armes Convencionals (CCW en les sigles en anglès), on va ser impossible acordar accions urgents per evitar l'impacte humanitari que causen les bombes de dispersió. La conferència de la CCW, celebrada el mes de novembre del 2006, no va tenir en compte els més de cinc anys de discussions sobre aquestes bombes i la crida de més de 30 països que donaven suport a les negociacions per al seu control. Arran d'això, el govern noruec va anunciar la seva intenció d'iniciar un procés internacional per crear un tractat que prohibeixi les bombes de dispersió.

Sortosament, aquest procés ha culminat amb un gran èxit assolit de forma visible en la conferència que es va celebrar de 19 al 30 de maig del 2008 a Dublín. Aquesta cimera, la darrera del procés, es va clausurar amb el consens de 111 països sobre el text del *Tractat Internacional per a la Prohibició de les Bombes de Dispersió* que s'ha de signar el mes de desembre a Oslo. A més, per tal que el tractat entri en vigor, només cal la ratificació de 30 països. Aquest èxit però, no ha estat fruit de la improvisació. Al seu darrera hi ha mesos d'intensa feina, de reunions regionals i de conferències internacionals.

http://www.fundacioperlapau.org/campanyes/dispersio/interior_dispersio.php?ID=102

4

¿Qui és l'enemic?

Andreu Sotorra (22 febrer 2008)

Davide Cali. L'enemic. Traducció de Pere Comellas. Il·lustracions de Serge Bloch. Editorial Takatuka - Virus. Col·lecció L'Illa dels Llibres. (Àlbum del francès 'L'ennemi', Éditions Sarbacane, París). Barcelona, 2008. Pàgines: 64.

Hi ha tabús sobre els quals ben pocs autors s'atreveixen a parlar: la mort, segons quines malalties, la violència de gènere, les guerres... Es prefereix la fantasia d'un món que mai no coneixerem o l'endolciment del que ja coneixem. Però la realitat de la vida és tota una altra cosa. Per això, trobar un àlbum il·lustrat com aquest, 'L'enemic', que descriu sense falses mirades la situació d'un soldat al front, és reconfortant. I encara més perquè el tractament és intemporal i contemporani.

La guerra que es veu de rerefons en l'àlbum pot haver ocorregut fa molt de temps, però també pot estar succeint ara mateix en algun lloc del món. 'L'enemic', creació dels francesos Davide Cali i Serge Bloch, és una de les primeres apostes del nou segell Takatuka, i la col·lecció L'Illa dels Llibres, adreçada a tots els públics, dins de Virus Editorial.

L'àlbum, en una edició molt acurada, utilitza el llenguatge de vinyeta de còmic, però deixant que cada vinyeta ocupi una làmina, blanca de fons. La reproducció de la història, de text molt breu, té un traç senzill, net, per part de l'il·lustrador, però no per això menys expressiu.

S'hi defineixen diferents estats d'ànim del protagonista. El soldat és en el seu lloc de trinxera, intentant eliminar l'enemic de l'altra banda. L'atractiu de la història és que el lector sap que hi ha una guerra, com li indica amb lletres engrandides, a doble làmina, l'entrada de l'àlbum, però sembla que el soldat estigui sol i que a l'altra trinxera hi hagi també un únic soldat que l'espera.

Aquesta individualització de la guerra mostra la solitud del soldat enmig d'un conflicte bèl·lic i reforça el caràcter de dubte, desesperació i reflexió que fa el personatge. "Hi ha una guerra en un lloc com un desert i amb dos forats." Una descripció geogràfica tan

simple com eficaç. "I dins dels forats, dos soldats. Són enemics."

I després d'aquesta breu introducció, excepcionalment, les dues làmines que inclouen el títol de l'àlbum passen a fons vermell, tacat de sang, per reprendre després la blancor, matisada només per un verd orcre en alguns dels dibuixos de les vinyetes. El soldat espera, dorm amb un ull obert, està a l'aguait, dispara un tret, fa foc per escalfar el poc ranxo que té del dia, sap que l'enemic també en fa, i pensa que deu estar sol com ell.

La gana, la sensació que l'enemic és una bèstia salvatge i que, si hi ha guerra, és sempre per culpa de l'altre, tal com diu el manual de campanya que el soldat porta a la butxaca de l'uniforme, es reflecteixen amb unes il·lustracions que, a manera que avancen, sembla que prenguin forma animada.

La descoberta per sorpresa que a la trinxera enemiga no hi ha ningú porta a la reflexió que la por del desconegut és a vegades un artilugi dels qui manen per justificar un enfrontament bèl·lic. La descoberta d'una cartera amb fotos de família a la trinxera enemiga fa dubtar el soldat que el seu contrincant pugui ser tan salvatge com assegura el manual. ¿Qui té una família, pot matar gent d'una altra família, ni que li diguin que és enemiga?

Només el diàleg pot acabar amb una guerra, ni que sigui un diàleg per missatge, amb una ampolla llençada com una granada, de trinxera a trinxera, dient que cal aturar la guerra, que cal dir no a la guerra. Un missatge que, com passa amb les ampolles llençades en alta mar, només ha de tenir la sort de caure just en el forat de la trinxera d'on ha de venir la resposta perquè soldat i enemic —enemic i soldat—, puguin tornar a casa. <http://www.andreusotorra.com/cornabou/critica/takatuka.html>

5

TOM OTTENERNESS

Biografia

Tom Ottenerness neix a Wichita (Kansas, EE.UU.) el 1950, viu i treballa a Nova York des dels anys 70. El seu estudi és al Brooklyn. Va estudiar en el Arts Students League. La seva obra es pot veure en els museus d'Art Modern de Nova York, en el Solomon R. Guggenheim, en el d'Art Modern de San Francisco, entre altres.

Tanmateix, les seves obres es poden trobar en espais públics de diferents indrets del món. Una de les seves creacions més famoses és *El Món Real*, un projecte de jardí, amb figures humanes i d'animals situat en el Parc Battery de Nova York. Al bulevard de Scheveningen hi ha el conjunt escultòric *Escultures de Contes de fades en el Mar* amb imatges de Hansel i Gretel, Pinotxo, Gulliver i altres personatges populars.

A l'estat espanyol trobem una obra de Tom Ottenerness a la façana de la Universitat de Salamanca, titulada *Frog Prince* (príncep granota) obra que ofereix un joc de contrastes amb la granota de la portada de l'edifici d'aquesta Universitat.

Les seves obres

Les obres de Tom Ottenerness, són peces de bronze aparentment senzilles, formes arrodonides sense massa detalls, els personatges són mig animals i mig humans, moltes vegades es poden reconèixer doncs ha estat extrets de la literatura infantil i juvenil: Hansel i Gretel, Pinocho, Gulliver, Moby Dick, etc.

Personatges d'expressions jovials i d'aparença innocent amb els quals l'autor realitza una crítica social d'intenció satírica. Jorge Fernández García escriu sobre l'obra d'aquest artista:

La obra de Ottenerness es un singular ejercicio crítico, una catarsis cargada de ironía que explora las ambiciones y fobias del género humano. Sus criaturas son bufones de ciudadano moderno que denuncian con humor la codicia, la presunción, el automatismo, la discriminación... Según Nancy Princenthal, crítica

de Art in America, Otterness "es el único que puede conseguir sonrisas rápidas y una crítica social muy poderosa". (P42 Jorge Fernández García . Artnotes núm. 4. Anotarte, 2005.)

Tom Otterness actua de manera més contundent. Tom Otterness és més directa, més evident i la seva denúncia més concreta.

Les seves escultures s'exposen a parques, carrers, places , estacions de metro, la proporció s'ajusta al lloc i també els seus significats. Otterness realitza una obra seriada, tanmateix la mateixa peça col·locada davant d'una institució o en un parc canvia de significat, a vegades realitza petites variacions que ens porten a fer noves interpretacions.

L'autor juga amb l'escala i les proporcions d' escultures i personatges, peus i mans de proporcions exagerades, on descansen o realitzen diferents accions, minúscules figuretes. El material emprat en les seves escultures és gairebé sempre el bronze tot i que canvia d'efecte al aplicar-li diferents patines.

6

Pobresa

"Salut, pobresa i desenvolupament"

La lluita contra la pobresa, és sens dubte el major repte que afronta la humanitat aquest segle. Amb un 40% de la població mundial al llindar de la pobresa i una cinquena part en una situació tan extrema que amenaça la seva pròpia supervivència, un món lliure de carències i temors, tal i com ambicionava la Declaració Universal dels Drets Humans, és encara una aspiració llunyana.

No obstant això, els governs de tot el món han expressat el seu desig d'eradicar la pobresa. A la Cimera Mundial de 2005 els líders mundials van reiterar la seva determinació de complir amb els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM), incloent l'eradicació de la pobresa i la fam. El repte ara és com traslladar aquests compromisos en acció.

Històricament s'ha anat modelant per part d'occident una visió del món que definia el grau de civilització d'un país segons el seu desenvolupament econòmic. D'aquesta manera, el "no desenvolupament" passava a ser pobresa i es traduïa en una mera estadística de l'ingrés per càpita. Sota aquesta perspectiva pot dir-se que ha imperat la cultura econòmica sobre tot allò polític, social i cultural pensant que el mercat satisfaria les necessitats dels individus de forma eficient. Malgrat tot, aviat es va observar que el desenvolupament econòmic no necessàriament havia de comportar un repartiment equitatiu de la riquesa que generava, i encara més, que aquest desenvolupament no sempre es fonamentava sobre la sostenibilitat.

Durant la dècada dels 80 el premi Nobel d'economia Amartya Sen, va formular un nou paradigma on el desenvolupament representa l'expansió de la llibertat perquè les persones puguin expressar les seves capacitats i potencialitats. L'expansió de la llibertat és doncs el fi primordial i a la vegada el mitjà principal per al desenvolupament. Les idees de Sen han estat assimilades per les noves corrents que estudien el desenvolupament en tota la seva amplitud, calant entre el sistema de Nacions Unides i el seu Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD).

Finalment, solapant-se en ocasions amb la perspectiva de Sen, existeix una tercera

aproximació al concepte de desenvolupament, que l'entén com la realització dels drets humans en la seva plenitud. Si aquests són la màxima expressió de les llibertats humanes, el grau de la seva obtenció implica major o menor desenvolupament.

Aquestes tres visions del desenvolupament humà aporten visions diferents però alhora complementàries. La primera perspectiva posa l'accent en l'àmbit de la satisfacció de necessitats, en aquest sentit la mirada se centra en allò que manca, afavorint els apropaments i les estratègies purament assistencialistes. La novetat que introdueix la perspectiva de les capacitats de Sen, es basa justament en què l'accent no es posa en allò que manca (necessitats), sinó en les possibilitats per ser o fer (capacitats). Al basar-se en llibertats també tracta d'eliminar les barreres que fan que les persones no puguin optar per la vida que els agradaria portar. Per últim, la visió dels drets humans aporta un matís diferent en marcar un llindar de desenvolupament al qual totes les persones haurien de poder accedir. Aquest matís és de gran importància, ja que exigeix al conjunt de la societat l'esforç necessari per fer-lo realitat. Posseir un dret legítim a les persones a poder reivindicar-lo.

A partir d'aquestes tres perspectives podem també redefinir el concepte de pobresa. La pobresa no representa doncs només una qüestió d'ingressos, sinó fonamentalment una qüestió de ser capaç de viure una vida amb dignitat, gaudint dels drets humans i les llibertats que d'ells provenen.

El vincle entre salut, pobresa i desenvolupament ha estat interpretat de diverses maneres al llarg del temps i segons els diferents actors. Al 1978, la Conferència Internacional sobre Atenció Primària de Salut de l'OMS, reunida a Alma Ata, va declarar que el desenvolupament econòmic i social, basat en un nou ordre econòmic internacional, era d'importància fonamental per aconseguir un grau màxim de salut per a tothom i per reduir les desigualtats en matèria de salut entre els països en vies de desenvolupament i els desenvolupats. Alhora, declarava que la promoció i protecció de la salut és indispensable per a un desenvolupament econòmic i social sostingut. D'aquesta manera, la pobresa és la causa de la mala salut, i la mala salut, al seu torn, incrementa la pobresa. Per aconseguir un nivell de salut que permeti portar una vida social i econòmicament productiva, la Declaració d'Alma Ata recomanava posar en pràctica l'estratègia d'atenció primària de salut. Aquesta Declaració estableix forts vincles entre salut i desenvolupament i considera l'accés a la salut com un objectiu social d'extrema importància, la realització del qual exigeix la intervenció de molts sectors socials i econòmics, i no només el de salut (agricultura, educació, habitatge, comunicacions, indústria...) i, molt especialment, la plena participació de tots els individus i famílies de la comunitat en la planificació i aplicació de l'atenció sanitària.

Al llarg de les últimes dècades però, no s'han tingut molt en compte aquestes aproximacions holístiques a l'hora de planificar polítiques de desenvolupament. Els retalls en serveis bàsics, entre ells l'atenció sanitària, han implicat un deteriorament en el nivell de vida i de salut de bona part de la població, en particular dels sectors vulnerables.

L'any 2000, l'OMS va establir la Comissió de Macroeconomia i Salut (CMS) amb l'objectiu d'ubicar la salut dins del desenvolupament econòmic global. El resum del primer informe, liderat per Jeffrey Sachs, determinava que una millora en la salut de les persones que viuen en la pobresa no solament és un objectiu a assolir per si mateix, sinó

que actua a més com un fort catalitzador per al desenvolupament econòmic i la reducció de la pobresa a la societat. És a dir, que el bé individual es fa comú. A més, s'establen una sèrie de relacions entre la inversió en salut i la capacitat de desenvolupament econòmic. Per exemple, la pèrdua en termes econòmics que representa el VIH a l'Àfrica és del 12% del Producte Interior Brut del continent; el desenvolupament econòmic en països lliures de malària és almenys un 1% superior a aquells en els quals la malària és endèmica.

Per tant, la salut té un paper destacat per si mateixa tant en la teoria del desenvolupament humà com en l'enfocament dels drets humans. Però també els efectes de la salut sobre l'economia, així com els efectes de la pobresa sobre la salut, són molt importants. Per exemple, la malària constitueix la segona causa de mort a l'Àfrica Subsahariana. Aquesta malaltia perjudica l'economia familiar i de la comunitat local, en afectar la mà d'obra, reduir l'eficàcia a la feina, disminuir l'explotació de les terres i carregar el pressupost familiar amb els costos de la prevenció i el tractament. La malària és també la major causa de l'absentisme escolar i s'estima que redueix la capacitat d'aprenentatge del 35% al 60% en els escolars. Les persones pobres són les més afectades, ja que tenen menys accés als serveis de salut, a la informació i a les mesures de prevenció i tractament. Finalment, la malària redueix el comerç internacional i el desenvolupament de sectors com el turisme.

(http://www.salutxdesenvolupament.org/ca/salut_pobresa_i_desenvolupament)

7

“Principes del silenci”

La cançó *Principes del silencio* va guanyar el XXII Premio Nósside a l'any 2006.

ENTREVISTA a sus dos autores cubanos: el poeta **Miguel Ángel Ribó Gutiérrez de La Habana**, y el cantautor **Iván Domínguez** de La Hoz.

Por Orestes Martí

(Marzo 18, 2007)

Dada la importancia de tal acontecimiento -según Wikipedia es uno de los mayores Premios Mundiales de Poesía y forma parte de la UNESCO WORLD POETRY DIRECTORY- me dispuse a entrevistar a los mencionados jóvenes artistas; he aquí mis preguntas y sus respuestas:

P: ¿Cuál fue la obra presentada por ustedes al evento?

R: La obra la llamamos "PRINCIPES DEL SILENCIO"

P: ¿Que motivos los movió a presentar la obra premiada?

R: La poesía canción surge motivada por un proyecto social que pretende, a través de la poesía y la música, rescatar valores que hoy manifiestan una profunda crisis a nivel internacional, al cual hemos llamado "Proyecto Habacuc". Hoy la realidad "Niños de la calle" prolifera en muchos de nuestros países de América latina, Europa, Asia y otras regiones del mundo, en contraste con la riqueza y opulencia de las grandes ciudades donde el derroche de las minorías convierte insostenible la estabilidad y vida en el planeta.

P: ¿Cuál fue la impresión que recibieron al saberse ganadores del Premio Internacional Nósside 2006?

R: Al obtener el premio nos sentimos sorprendidos, realmente el concurso ha ido tomando cada vez mayor nivel y la participación de poetas y músicos de diferentes países lo convierten en un concurso a escala global, donde las exigencias y calidad de las obras presentadas y premiadas que han sido recogidas en la Antología del XXII Premio de Poesía Nósside 2006 en cinco lenguas (Español, Italiano, Inglés, Francés y

Portugués) establecen con claridad lo antes expresado.

P: ¿Qué opinan del premio recibido en cuanto en tanto reconocimiento a su esfuerzo

R: Consideramos que el premio no es sólo nuestro; pensamos que es un premio para todos aquellos que defienden la idea de un mundo más justo, donde la globalización del amor sea la única doctrina capaz de salvar a la humanidad que agoniza en sus odios y ambiciones y donde el desastre de la guerra mutila la vida de millones de niños, niñas, ancianos, mujeres y hombres cada año.

P: ¿Que planes tiene ahora que la obra ha sido premiada y por tanto reconocido vuestro trabajo a escala mundial?

R: Nuestro mayor anhelo es que "Príncipes del Silencio" sea difundido por todos los canales de comunicación y se convierta en un canto de esperanza y fe, contribuyendo así a la toma de conciencia de todos a favor de los miles y miles de niños que hoy viven y mueren en las calles. Quisiéramos a su vez que todas las Organizaciones - Gubernamentales o no- que trabajan a favor de la infancia y en especial con los "Niños de la Calle", se hagan eco de este llamado y sepan que pueden contar con la ayuda de "Proyecto Habacuc" para toda iniciativa que de una forma u otra pueda mejorar la calidad de vida de estos "Príncipes del Silencio".

P: ¿Algún mensaje en especial?

R: Agradecemos infinitamente al Centro de Estudio Bosio y al Profesor Pasquale Amato, fundador y presidente del Premio Nósside, el permitir nuestra participación en dicho evento. Agradecemos también las palabras de motivación del jurado con relación a "Príncipes del Silencio" y a Ud. por esta entrevista.

<http://www.tinku.org/content/view/1736/1/>

Letra de la canción "Príncipes del Silencio":

Debajo de la ciudad, hay vida y no son insectos
Mucho menos roedores, son príncipes del silencio
Huérfanos de la alegría, llenan sus mentes de sueños
Debajo de la ciudad, viven seres indefensos
Que están sedientos de amor y no de trato violento
Debajo de la ciudad, existen chicos profetas
Que van escribiendo historias, con sus manos de poetas
Debajo de la ciudad, los sabios andan descalzos
Mientras se anuncia en la Tele que han salvado a un dinosaurio

Estrillo:

No estoy pidiendo imposibles
Sólo pido voluntad
No estoy suplicando cambios
Que no podamos lograr
Ellos merecen vivir
Ellos merecen soñar
Pertenece a este mundo
No a un mundo del más allá
No estoy pidiendo imposibles
Sólo pido voluntad
No estoy suplicando cambios
Que no podamos lograr
No quiero un tratado al viento
Para las bocas callar
Sólo pido algo sencillo
Eso sencillo es amar

Debajo de la ciudad, los duendes andan despiertos
Dibujando entre las sombras, todo el dolor del infierno
Rostros cegados de fe, tristeza de almas sin dueños
Debajo de la ciudad, Pilato esconde a sus muertos
Debajo de la ciudad, hay Mesías de estos tiempos
Debajo de la ciudad, viven seres indefensos
Que no apuestan en la bolsa, que no tienen celular
Que comen lo que a otros sobra y su seguro es luchar
Contra el desprecio de aquellos que los tratan de ignorar

Repite Estrillo.

<http://www.tinku.org/content/view/1736/1/>

<http://www.youtube.com/watch?v=UgV19KMgg-o>

BIBLIOGRAFIA

- Aldana, Carlos (2007). *La revolució del sentiment*. Barcelona: Intermón Oxfam.
- Bauman, Zygmunt (2009). *L'art de la vida*. Barcelona: Paidós.
- Bauman, Zygmunt (2007). *Libertad*. Barcelona: Losada.
- Braidotti, Rosi. (2009). *Transposiciones. Sobre la ética nómada*. Barcelona: Gedisa.
- Burr, Vivien (1997). *Introducció al construccionisme social*. Barcelona: Proa.
- Collrell, Jordi – Escudé, Carme (2007). *Una aproximació al fenomen del maltractament entre alumnes (Bullying)*. Revista d'Estudis de la violència nùm.1.
- Csikszentmihalyi, Mihaly. *Creatividad. El fluir y la psicología del descubrimiento y la invención*. Paidós Transiciones. Barcelona, 1998.
- Efland, A. D. *Una història de la educació del arte*. Paidós. Barcelona, 2002.
- Eisner, Elliot W. *Educación la visión artística*. Paidós Educador, Barcelona, 1995.
- Efland, A-Freedman, K-Stuhr, P. *La educación en el arte posmoderno*. Paidós, 2003.
- Freedman, Kerry. *Enseñando Cultura Visual: Educación artística y la formación de identidad*. www.ub.es/boletineducart/boletineducart/info/infoset.htm
- Giroux, H.A. *Placeres inquietantes*. Paidós. Barcelona, 1996.
- Hernández, F. *Repensar la Educación de las Artes Visuales desde los estudios de Cultura Visual*. www.ub.es/boletineducart/boletineducart/info/infoset.htm
- Hernández, Fernando. *Educación i Cultura Visual*. MCEP. Sevilla, 1997.
- Hernández-Vidiella-Herraiz-Sancho (2007). *El papel de la violencia en el aprendizaje de las masculinidades*. Revista de Educación, 342. Enero-abril 2007, pp. 103-125.
- Kimmel, M. (2001). *Masculinidades globales: restauración y resistencia*. En Sánchez-Palencia- Hidalgo(eds.). *Masculino plural: Construcciones de la masculinidad*. Lleida: Universitat de Lleida.
- Petrella, Riccardo (2009). *Una narración de la historia. Compartir bienes, vivir en común*. Intermón Oxfam.
- Medina Reinón, Pedro. *Conversación con Liliana Porter*. Artecontexto, 2004
- Mirzoeff, Nicholas. *Una introducción a la cultura visual*. Paidós. Barcelona, 2003.
- Morin, E. (2001). *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. Barcelona: Paidós.
- Power, Kevin (2005). *Después de l'eufòria: els 90*. En *La década equívoca: El rerefons de l'art contemporani espanyol als anys 90*. Impasse 5. La Panera. Lleida.
- Sarró, Albert (2009: 21). *Violència: on neix i com la transmetem*. Lleida: Ressor de Ponent.
- Steinberg y Kincheloe, J.L. (Comps). *Cultura infantil y multinacionales*. Morata. Madrid, 2000.
- Sternberg-Lubart. *La creatividad en una cultura conformista*. Paidós-Transiciones. Barcelona, 1997.
- Varela, Julia (1993). *Prólogo a la edición española*. En Ball, S.J. (1997). *Foucault y la educación. Disciplina y saber*. Madrid: Morata.

CONTES

- Cali, Davide - Bloch, Serge (2008). *L'enemic*. Barcelona: Takatuka.
- Escala, Jaume- Solé Vendrell, Carme. *Els nens del mar*. (1991). Madrid: Siruela.
- Ichikawa, Satomi (2009). *Helado de papas?* Barcelona: Corimbo.
- Jay, Françoise. Zhong, Jie (2009). *El pinzell màgic*. Barcelona: Juventud.
- Lipp, Frederick- Gaillard, Jason. (2006). *Las zapatillas deportivas de Sofía*. Intermón Oxfam.
- Sobrino, Javier i Villamuza, Noemí (2002). *Me gusta*. Madrid: Kókinos.
- Thomson, Sara L. i Gonsalves, Rob (2009). *Imagina't un dia*. Barcelona: Juventud.

WEBS

<http://www.rtve.es/mediateca/videos/20090608/metropolis---eulalia-valldosera/521110.shtml>
<http://www.channels.com/episodes/show/4957286/Encuentro-Eulalia-Valldosera-y-Nuria-Enguita>
<http://blocs.xtec.cat/evp2on/modul-4-processos-de-lart-contemporani/>

<http://www.eljardindejunio.com/>

<http://www.bigbuckbunny.org/index.php/download/>

<http://www.ariannefaber.com/animacion/videos/alex33.html>

<http://www.vimeo.com/2276278>

<http://www.youtube.com/watch?v=fq90H58XWgg>

imagina! *espais d'educació en l'art i la cultura visual per a nens i nenes*